

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ОСМИСЛЕННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Ольга СОБОЛЕВСЬКА

Copyright © 2011

Постановка проблеми. Наріжними питаннями життєдіяльності вітчизняних ВНЗ є виявлення основних джерел ефективного виконання студентами самостійної роботи (СР), частоти і регулярності їх звертання до даних джерел, а також часових параметрів виконання СР українським студентством.

Дослідження і публікації, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Багатоманітні чинники вивчення різних аспектів СР студентів (СРС), зокрема її соціологічних параметрів, застосування інноваційних методик і технологій її проведення, дієві організаційні засади, що викладені у взаємозв'язку з упровадженням в Україні Болонських стандартів вищої освіти, висвітлені у працях Р.Г. Вернидуба [1], М.В. Головка [2], Л.М. Гурч [3], І.М. Дичківської [4], О.В. Третьякова [7], Б.І. Холода [5–6], А.В. Хуторського [8], Н.В. Шаповалової, Л.Л. Панченко, Л.В. Процак [9] та інших авторів.

Визначення не розроблених раніше складових проблеми. Попри наявність публікацій із даної проблематики, на більшу увагу дослідників заслуговують питання конкретної організації СРС у ВНЗ у зв'язку з посиленням її ролі відповідно до принципів, викладених у Болонській конвенції.

Метою даної статті є виклад результатів регіонального конкретно-соціологічного дослідження шляхів і форм організації СРС у ВНЗ педагогічного профілю західних областей України.

Про **актуальність** обраної проблеми дослідження переконливо свідчить значне підвищення ролі і статусу СРС при введенні *кредитно-модульної технології навчання* (за стандартами ECTS), згідно з якими співвідношення обсягів аудиторної та СРС у кредиті має становити не вітчизняне традиційне 3:2 (60% часу відводиться на аудиторні заняття, 40% — на СРС), а встановлене Болонською системою — 1:2. Сучасна реформа вищої школи на засадах європейських стандартів підготовки кваліфікованих та конкурентно спроможних спеціалістів

серед усього іншого передбачає перетворення студента із пасивного споживача знань в активного їх здобувача у процесі самоосвіти. Посилення ролі СРС означає сутнісно нову організацію освітнього процесу у ВНЗ. Передусім він повинен вибудовуватися таким чином, щоб формувати і розвивати творчі здібності майбутнього фахівця, уможливити його здатність до високопрофесійної інноваційної самодіяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до фундаментальних засад реформування вищої освіти, проголошених у Болонській декларації і деталізованих у низці інших документів (наприклад, у положенні “Про організацію навчального процесу в кредитно-модульній системі підготовки фахівців”, Наказ МОНУ №48 від 23.01.04), самоосвіта стала невід'ємною частиною освітнього процесу у вітчизняній вищій школі. Згідно з вимогами кредитно-модульної технології навчання радикально скорочується обсяг аудиторних занять; натомість суттєво зростає значення та підвищується статус СРС, спрямованої на вироблення вмінь і навичок самостійно планувати, систематизувати та контролювати власну освітню діяльність. Сукупно це покликано сприяти становленню креативної особистості, здатної приймати у професійній царині нестандартні оригінальні рішення. Окрім усього іншого, СРС, має закласти підвалини неперервної самоосвіти та інноваційної діяльності майбутніх фахівців й усунути вузькоспеціалізовану обмеженість на користь динамічної мобільної активності на здобутому кваліфікаційному рівні.

Самоосвіта в контексті впровадження Болонських принципів організації навчально-виховного процесу у вітчизняних ВНЗ постає не просто вагомою, але й, без усякого перебільшення, фундаментальною складовою організацією даного процесу. Стрімке зростання ролі самоосвіти вимагає кардинальної перебудови інституціональної структури освітньої діяль-

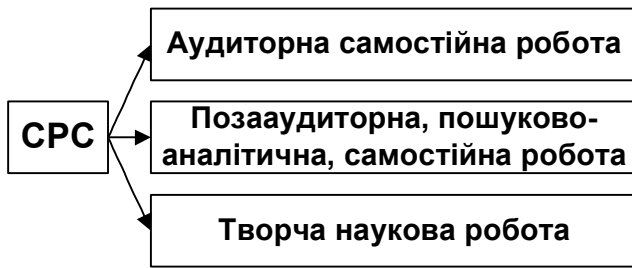

Рис. 1.
Основні форми самостійної роботи студентів у сучасному ВНЗ

ності ВНЗ. Освітній заклад має так змінити параметри своєї структурно-функціональної діяльності, щоб створити максимально сприятливі умови й можливості для виявлення, активізації та розвитку творчого потенціалу студентів. В останні роки в українських ВНЗ запроваджена триступенева СРС, яка охоплює синтетично взаємопов'язані форми (рис. 1).

За умов системного використання для СРС кейс-методів, тренінгів, мультимедійних засобів, ділових та рольових ігор, програмних наукових досліджень, які завершуються конкретними рекомендаціями щодо практичного впровадження їх результатів у різних сферах життєдіяльності суспільства, корінним чином змінюється функція того, хто навчає. Із викладача-ментора він стає медіатором, викладачем-тьютором, котрий на паритетних засадах зі студентами бере участь в організації освітньої діяльності ВНЗ.

Будь-яка форма самоосвіти потребує стійкої внутрішньої мотивації. Її виробленню і належному підтриманню слугують такі чинники: а) використання активних методів навчання з арсеналу інтенсивної педагогіки і психодидактики; б) рейтингова, накопичувальна бальна система оцінювання якості знань; постійне систематичне оновлення індивідуальних завдань для СРС; г) чітко аргументоване доведення до кожного студента практичної професійної користі виконуваних завдань; д) задіяння елементів змагальності між окремими студентами або студентськими групами під час виконання завдань СР; е) наявність відповідних техніко-технологічних засобів для творчої пошукової роботи студентів, націленої на якісне виконання поставлених завдань.

Стосовно останнього чинника стимуляції мотивованого ставлення студентів до виконання ними завдань СР, не викликає сумнівів те, що наявність у ВНЗ мультимедійних та інших сучасних технічних засобів організації

самоосвіти відіграє неабияку роль в опануванні майбутніми спеціалістами значущими засобами інноваційної виробничої діяльності. Саме долучення студентів до практичного використання новітніх технічних пристроїв, електронних баз даних, зокнайперше напрацювання ними вмінь користуватися електронними бібліотеками та іншими Інтернет-ресурсами, стає головною передумовою формування потреби в безперервному навчанні, підвищенні кваліфікації шляхом постійного оновлення знань, норм, умінь і цінностей, а також дозволяє реалізувати не на словах, а на ділі випереджувальний (for the future) характер підготовки спеціалістів у вищій школі (рис. 2).

Швидкоплинне оновлення технічних можливостей для організації самоосвіти надзвичайно актуалізує проблему переходу від спорадичного, а інколи й хаотичного, використання новітніх технічних та інформаційних засобів (особливо це стосується Інтернету) до унормованого, структурно чітко побудованого і цілеспрямованого. Сьогодні застосування новітніх технічних винаходів у царині освіти все частіше набуває виразно окреслених рис нових соціальних інститутів. У колі провідних навчальних закладів світу, наприклад, Національному технологічному університеті (США), Шанхайському університеті (КНР), створені і набули популярності такі відносно нові інституції дистанційної освіти та самоосвіти, як телеуніверситети, тьюторські центри (мультимедійне навчання), інформаційні центри (Інтернет-навчання). В Україні у цьому плані передові позиції посідає МАУП, де запровадження нових освітніх технологій та введення їх в організаційне русло у вигляді таких новітніх соціальних інститутів, як телеуніверситети, інформаційні і тьюторські центри, центри дистанційного підвищення кваліфікації і підготовки тощо, дозволяє усім бажаючим, навіть в умовах системної кризи й різкого обмеження фінансових ресурсів, отримувати належну освіту і здобувати потрібну спеціальність. Зазначені форми дистанційного навчання відкривають нові перспективи для розвитку самоосвіти дорослих.

Загалом самоосвіта завдяки дистанційному навчанню дає змогу: *по-перше*, за умови належного володіння іноземними мовами, уреальнити можливість навчатися в закордонному телеуніверситеті чи іншому медійному навчальному центрі; *по-друге*, поєднати системну самоосвіту з професійною діяльністю чи бізнесом; *по-третє*, значною мірою розширити джерельно-

Рис. 2.
Структура СРС та системи її контролю у ВНЗ

інформаційну базу самоосвіти (скажімо, при телеуніверситетах функціонують електронні бібліотеки); *по-четверте*, кожному слухачу регулярно отримувати індивідуальні консультації від досвідчених викладачів; *по-п'яте*, у ситуації перманентної кризи і породженого нею обмеженого фінансування науково-дослідної діяльності відряджати до національних і зарубіжних наукових центрів викладачів для особистої участі в конференціях, симпозіумах, семінарах тощо; долучити їх до відео-конференцій, on-line обговорень у рамках заданої проблематики в режимі "круглих столів" та ін.; *по-шосте*, задіювати до викладання і спілкування TV та інші мультимедійні технології не лише штатних викладачів певного ВНЗ, а й громадсько-політичних діячів, митців, літераторів, високопрофесійних практиків, бізнесменів, потенційних роботодавців та інших цікавих осіб.

В контексті приєднання української вищої школи до Болонської конвенції надзвичайно актуальними стають питання організаційного та науково-методичного забезпечення самоосвіти й першочергово самостійної роботи сту-

дентів. У цьому зв'язку вельми перспективними є конкретно-соціологічні дослідження (КСД), скеровані на моніторинг проблемних питань вдосконалення та розвитку всіх видів і форм СРС, поширення і підвищення якості впровадження різних інноваційних методів, методик і засобів самоосвітньої роботи. Саме з огляду на актуальність КСД із зазначеної проблематики, нами під керівництвом професора В.М. Пічі, було проведено разове описове дослідження, скероване на визначення основних джерел, якими користуються студенти для виконання СР, а також на вивчення розподілу бюджету часу, який витрачається ними на самопідготовку. Об'єктом КСД були навчальні групи студентів другого і четвертого курсів педагогічних університетів – Волинського, Дрогобицького, Тернопільського, а також студенти педагогічних спеціальностей Львівського національного університету імені Івана Франка. З генеральної сукупності за кластерним принципом було відібрано репрезентативну вибірку. За профільною приналежністю обстежувалися студентські групи, які вивчають

природничі дисципліни (біологія, екологія, хімія), так і гуманітарні (історія, іноземні мови). У відібраних групах, максимально подібних за найважливішими ознаками (за віком, статтю, видами навчання респондентів і т.п.), було проведено однотематичне опитування. Відтак одиницями дослідження по-стали не окремі респонденти, а цілі студентські групи, що дало змогу отримати достатньо обґрунтовану соціологічну інформацію.

Стандартна похибка вибірки обраховувалася за формулою $D = (x-m)$, тобто за різницею між середнім арифметичним значенням за вибіркою (x) і за генеральною сукупністю (m); похибка в отриманих результатах становила $\pm 2,5\%$. Як соціологічний інструментарій дослідження використовувались анкети із запитаннями закритого типу, запитаннями-меню та шкальними запитаннями. За способом розповсюдження анкет проводилося очне роздавальне опитування. За рівнем компетентності респондентів польовий етап КСД належав до симптоматичного опитування.

Однією з головних умов впровадження європейських стандартів, базованих на кредитно-модульній трансферній системі (ECTS), у вищій школі України закономірною є радикальна зміна підходів до організації виконання СРС. У структурі сучасного освітнього процесу СРС, на засадах задекларованих у Болонській конвенції принципах, починає посідати місце не просто вагової складової даного процесу, а провідного соціального інституту самоосвіти, який перетворює студента із пасивного споживача знань в активного їх співтворця, здатного для їх освоєння використовувати як стандартні (підручники, навчальні посібники, конспекти лекцій), так і не адаптовані до використання джерела інформації, насамперед Інтернет, а також монографічні спеціалізовані дослідження, виготовленні та розміщені як на паперових, так і на електронних носіях. За нинішніх умов студент має вміти належним чином оперувати електронними варіантами підручників, навчальних посібників та іншими інформаційними джерелами.

Мета СР – сприяти засвоєнню студентом у повному обсязі навчальної програми та сформувати в нього самостійність як особистісну рису і важливу професійну якість, сутність якої полягає в умінні систематизувати, вірно планувати та здійснювати самоконтроль за ходом власної фахової діяльності.

Проведене КСД мало на меті з'ясування того, якою мірою студенти переорієнтувалися у виконанні СР на стандарти, запропоновані Болонською системою навчання, а також якою мірою ВНЗ педагогічного профілю впровадили в освітній процес вимоги організації СРС відповідно до європейських стандартів. Таким чином нами була здійснена спроба, на підставі конкретних фактів встановити наскільки реформи, що декларуються і впроваджуються у ВНЗ України, відповідають вимогам часу, зокрема задекларованому переходу вітчизняної вищої школи до європейських стандартів кредитно-модульної трансферної системи ECTS.

У процесі соціологічного дослідження набули підтверджені раніше висунуті робочі гіпотези, а саме: українські студенти обмежено користуються Інтернет-ресурсами через слабе знання іноземних мов, зокрема англійської і французької; на відміну від студентів провідних європейських країн, вітчизняні для виконання СР використовують традиційні підручники і навчальні посібники, а також конспекти лекцій (відповідно 72% та 44% від загальної кількості опитаних).

Кількість тих студентів, хто звертається до пошуку потрібної для виконання СР інформації до Інтернету, дещо зростає на старших курсах. Так, якщо на другому курсі лише 8,6% студентів природничих спеціальностей користуються Інтернетом для виконання СР, а серед представників гуманітарних спеціальностей – істориків і філологів іноземних мов – відсоток другокурсників, які використовують Інтернет для виконання СРС, складає 32 одиниці, то на четвертому курсі група перших кількісно становить вже 17,5%, а других – 38%. Найбільш частими відвідувачами Інтернету є студенти, котрі вивчають іноземні мови (відповідно 40% другокурсників і 52% четвертокурсників).

Серед студентів другого курсу природничих факультетів 22,75% обрали відповідь, що вказує на поодинокі звертання до монографічних чи інших спеціальних досліджень під час виконання СР, а відповідь “ніколи” на те саме запитання – 19,25%. Серед гуманітаріїв ці показники становлять для другокурсників відповідно 35% і 17,5%, для четвертокурсників природничих спеціальностей – 55,84%, а тих, хто ніколи не використовує дані дослідження, – 19,25%. Серед студентів гуманітарних спеціальностей аналогічні показники на четвертому курсі є більш низькими – відповідно 10,5% і 10%.

Досить значний відсоток студентів (64%) стверджує, що для них СР не має чіткої та зрозумілої структури. Викладачі з року в рік використовують одні й ті самі завдання, що дає змогу студентам копіювати вже виконані їхніми попередниками самостійні роботи або проекти. Студенти також нарікають на те, що відсутні однозначно визначені критерії для оцінювання їх СР. У ВНЗ, у яких проводилось КСД, на стаціонарній формі навчання спеціально не виділяються дні для виконання СРС, що запроваджено на дистанційній і заочних формах. Крім того, конкурентна спроможність вітчизняних студентів як суб'єктів єдиного для більшості європейських країн Болонського процесу порівняно зі студентами інших європейських ВНЗ істотно обмежується незадовільною якістю вивчення іноземних мов, передусім на природничих факультетах. Тому не випадково досить стрімкими темпами зростає кількість абітурієнтів, котрі надають перевагу при вступі зарубіжним ВНЗ перед вітчизняними. Про це переконливо свідчить той факт, що кількість громадян України, які бажають навчатися за кордоном, за перше десятиліття ХХІ століття зросла в десять разів. З їх числа 65% українців навчається у Великій Британії. Цьому сприяють й орієнтовані на британські університети елітні середні навчальні заклади типу British International School, які функціонують не лише в Києві, а й в інших обласних центрах, наприклад, у Дніпропетровську. Водночас в умовах, з одного боку, різкого зниження кількості власних абітурієнтів, а з другого — нагальної потреби у висококваліфікованих спеціалістах, змусило наших сусідів із Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини та з країн Балтії вдатися до залучення абітурієнтів з близького зарубіжжя, зокрема перше з України, Білорусії та Росії. Для цього встановлюються відносно низькі розцінки за навчання у ВНЗ даних країн. Так, у країнах Балтії рік навчання коштує від 2 до 4 тис. євро. При цьому навчальний процес для іноземців провадиться англійською мовою. Для порівняння зазначимо, що рік навчання у київському франкомовному ліцеї "Гранд" коштує 9800 євро, а в англійській міжнародній школі "Меридіан" відповідно 6 тис. євро. Польща, Словаччина, Угорщина і Чехія взагалі запровадили безоплатне навчання для студентів, котрі належним чином знають польську, словацьку, угорську чи чеську мови.

Реалізація завдань, що постали перед

національною вищою школою у зв'язку з приєднанням до європейського освітнього простору, потребує від викладачів ВНЗ радикального перегляду традиційних курсів лекцій, а також форм організації аудиторних практичних занять, на яких слід приділити належну увагу формуванню у студентів навичок і вмінь користуватися різноманітними джерелами здобуття інформації, потрібної для виконання СР. За таких обставин важливого значення набуває методологічна функція освіти, коли здійснюється перехід від механічної передачі і відтворення отриманих знань до демонстрації евристичного процесу пошуку відповідного знання на засадах плюралістичних методів аналізу різноманітних знань. У цьому сенсі розуміння і здатність використовувати різноманітні методологічні підходи є найвищим критерієм оцінки якості освіти.

Перетворення СРС на важливу соціальну інституцію у царині української вищої освіти, що здійснюється відповідно до вимог європейських стандартів у даній сфері, закономірно передбачає суттєві зміни в організації праці викладачів ВНЗ. Штат викладачів в Україні сьогодні розраховується, виходячи з аудиторного навантаження відповідного навчального плану. Тому підвищення частки СРС за діючих вітчизняних стандартів приводить до значного скорочення професорсько-викладацького штату кафедр, що, своєю чергою, негативно позначається на якості підготовки фахівців. У зв'язку з цим варто переглянути обсяги навантаження викладачів і привести їх у відповідність з європейськими стандартами, за якими період навчання в середньому триває 300 ECTS, або кожний навчальний рік охоплює 40 навчальних тижнів (60 ECTS).

При підрахуванні навчального навантаження викладача ВНЗ слід враховувати збирання, накопичення, реєстрацію, зберігання, опрацювання навчальної інформації; інтерактивний діалог зі студентами на засадах інформаційних технологій (ІТ); управління діяльністю того, хто навчається; автоматизований контроль результатів СРС та ін. З огляду на нові параметри організації і проведення освітнього процесу уявляється доцільним відмовитися від семестрово-курсного принципу його організації, що передбачає дві заліково-екзаменаційні сесії протягом навчального року, які тривають 2–4 тижні. Адже у системі ECTS використовуються різні форми контролю безпосередньо після завершення змістового мо-

дуля з дисципліни або інтегрованого курсу. Запровадження даних змін дозволить наблизити тривалість додипломної підготовки студентів до європейських стандартів. До того ж ЄСР повинна мати відповідне матеріальне забезпечення з урахуванням конкретного контингенту. Подальшої розробки потребують питання автоматизованих навчальних курсів (АНК), скерованих на формування у студентів комунікативно-інформаційних компетенцій.

Отже, завдяки поетапній інтеграції вищої школи України до європейського освітнього простору (European Higher Education Area) і впровадження європейських стандартів вищої освіти (European Qualifications Framework), самоосвіта як фундаментальна складова, насамперед дистанційної і безперервної освіти, крок за кроком в Україні набуває все більш виразних оргдіяльнісних ознак соціального інституту.

1. Вернидуб Р.Г. Організація та управління навчальним процесом у вищому навчальному закладі / Р.Г. Вернидуб. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2005. – 112 с.

2. Головка М.В. Загальні тенденції та психолого-педагогічні проблеми запровадження сучасних технологій навчання / М.В. Головка // Нові технології навчання. – К., 2001. – Вип. 30. – С. 89–97.

3. Гурч Л.М. Впровадження інноваційних педагогічних технологій: вимоги сучасності / Л.М. Гурч // Проблеми і перспективи розвитку фінансової системи України. – 2003. – Вип. 9. – С. 151–153.

4. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології [навч. посіб.] / І. М. Дичківська. – К.: Академ. вид-во, 2004. – 120 с.

5. Нові технології навчання: [науково-методичний зб.] / Гол. ред. Б.І. Холод. – К.: НМЦВО, 2000. – Вип. 27. – 250 с.

6. Нові технології навчання: [науково-методичний зб.] / Гол. ред. Б.І. Холод. – К.: НМЦВО, 2000. – Вип. 28. – 204 с.

7. Третьяков О.В. Нові технології освітнього процесу / О.В. Третьяков // Педагогіка і психологія. – 2002. – №3. – С. 120–123.

8. Хуторской А.В. Практикум по дидактике и современным методикам обучения / А.В. Хуторской. – СПб.: Питер, 2004. – 541 с.

9. Шаповалова Н.В. Організація самостійної роботи студентів у вищих навчальних закладах в контексті адаптації до принципів Болонського процесу / Н.В. Шаповалова, Л.Л. Панченко, Л.В. Процак // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. – Темат. вип. № 3. – Вісник

національного ун-ту ім. Т.Г.Шевченка. – 2009. – Додаток 4. – Т. 2(14). – С. 237–241.

АНОТАЦІЯ

Соболевська Ольга Вікторівна.

Соціологічний вимір осмислення самостійної роботи студентів.

У статті на основі конкретно-соціологічних досліджень розглядаються деякі зміни у підходах до організації самостійної роботи студентів ВНЗ у процесі переходу їх життєдіяльності за принципами Болонської освітньої системи; пропонуються положення і заходи, які оптимізують самостійну освітню працю студентів за формозмістовими і часовими критеріями.

Ключові слова: Болонський процес, європейський освітній простір, вища освіта, вища школа, освітній процес, самоосвіта, самостійна робота студентів.

АННОТАЦИЯ

Соболевская Ольга Викторовна.

Социологическое измерение осмысления самостоятельной работы студентов.

В статье на основе конкретно-социологических исследований рассматриваются некоторые изменения в подходах к организации самостоятельной работы студентов ВУЗ в процессе перехода их жизнедеятельности по принципам Болонской образовательной системы; предлагаются положения и мероприятия, которые оптимизируют самостоятельный учебный труд студентов по формосодержательным и временным критериям.

Ключевые слова: Болонский процесс, европейское образовательное пространство, высшее образование, высшая школа, образовательный процесс, самообразование, самостоятельная работа студентов.

ANNOTATION

Sobolevska Olha.

Sociological Dimension of Comprehension of Students' Individual Work.

In the article on the basis of concrete-sociological investigations some changes in the approaches to the organization of individual work of the students of higher educational establishments in the process of transition of their life activity on the principles of Bologna educational system are discussed, the statements and procedures, which help to optimize the individual educational work of students are offered.

Key words: Bologna process, European educational environment, higher education, higher school, educational process, self-education, individual students' work.

Надійшла до редакції 11.03.2011.